

KUINKA OIKEUTTA TEHDÄÄN?

LATOURL, BRUNO: *La fabrique du droit. Une ethnographie du Conseil d'État. Éditions la découverte, Paris 2002.*

SARSin, hullun lehmän taudin, kloonauksen, geenimani-puloidujen ravintoaineiden ja ilmakehän lämpenemisen aikakautena ei ole häkellyttävää väittää, että oikeus ja tiede sekoittuvat toisiinsa. Michel Serres kuitenkin esittää teoksessaan *Luontosopimus*, että tämä sekoittuminen ei ole mikään uusi asia vaan läsnä jo esimerkiksi geometrian ja algebran alkuperissä. Herodotos kertoo, kuinka faaraon virkamies, harpedonapti, laskee pellon pinta-alan vuotuisten tulvien jälkeen kuivuvasta liejusta ja jakaa sen viljeltäväksi. Harpedonapti toteuttaa lain määräyksen, mutta samalla hän mittaa maan ja luo abstraktin geometrisen suhteen. Vastaavasti algebran syntyhistoriaan kytkeytyy roomalaisen oikeuden tapa käyttää kirjaimia yleistettävän tilanteen kuvaamisessa: sen sijaan että käsittelemme vain Gaiuksen, Jeanin tai Pierren tekoja, edessämme ovatkin suhteet A:n, B:n ja C:n välillä.

Hieman erilaisen ulottuvuuden yhteydelle oikeuden ja tieteen välille tuo etymologia. Serresin mukaan sanoilla "syy", "tarkoitus" ja "asia" on indoeurooppalaisissa kielissä yhteiset juuret, jotka ovat kasvattaneet esimerkiksi nykyranskaan sanat *cause* ja *chose*. Syyn ja alkuperäisen asian etsiminen on sekä oikeuden että tiedon alkuperä. Listaan yhteyksistä voi lisätä myös sen, että tiedon tunnistaminen on *prosessi*, jossa väite tuomitaan oikeaksi tai vääräksi. Anaksagoraan, Galilein, Lavoisierin tai Lysenkon tapaukset – lukuisten vähem-

män tunnettujen tavoin – osoittavat, että tuomiolla eivät ole vain väitteet vaan myös henkilöt poliittisina kansalaisina. Eivätkä nämä jutut ole kerralla ohi: uuden tietonsa turvin tulevat sukupolvet saattavat nostaa häviäjät voittajiksi ja tuomita itse tuomioistuimet. Kuten jokainen koulut läpäissyt tietää, oikeus ja tiede eivät kuitenkaan yhdisty ainoastaan vallankumouksellisissa löydöksissä: länsimaista nuoruutta rytmittää toistuva alistuminen tutkintolautakuntien arviointeihin. Ja silti joskus vain valitus ja oikeusjuttu lopulta takaa etenemisen oppiuralla.

Ei siis ihme, jos tieteenutkijaa kiinnostaa yhteydet tieteen ja oikeuden välillä. Uusimmassa kirjassaan *La fabrique du droit* Bruno Latour tarttuu tähän teemaan – mutta sillä tapaa kiertoteitse, että hänen ensisijainen kiinnostuksensa kohdistuu Ranskan korkeimman hallinto-oikeuden eli *Conseil d'État*'n toimintaan itsessään. Latour on seurannut muutamassa jaksossa tämän instituution työskentelyä 1990-luvun puolivälissä ja osallistunut sen istuntoihin yhteensä yli vuoden ajan. Hän tarkastelee niitä konkreettisia välityksiä, joiden kautta virallinen käsitys oikeudenmukaisuudesta syntyy. Sitä rakennetaan paikallisesti mutta tavalla, joka mahdollistaa lain ulottumisen Ranskan joka kolkkaan. Tutkimus on Latourin merkittävin empiirinen työ viime vuosikymmenen aikana.

Nojautuessaan yksityiskoh-taiseen etnografiaan tämä kirja ei vauhdita Latouria samanlaiseen metafysiseseen hurjasteluun kuin vuoden 1999 kunnianhimoinen *Politiques de la nature*. Se ei ole

myöskään yhtä omakohtainen ja vaikeasti lähestyttävä kuin vuonna 2002 ilmestynyt uskontoa käsittelevä essee *Jubiler ou les tourments de la parole religieuse* tai samalla tapaa näyttävän houkutteleva kuin kolmas vuonna 2002 ilmestynyt teos *Iconoclash*, jonka Latour on toimittanut yhdessä Peter Weibelin kanssa ja joka tarkastelee kuvien ympärille kehkeytyviä kiistoja. Oikeuden neuvonpidon vakava ja tekninen hitaus ei tunnu mahdollistavan sellaista etnografisen esityksen lennokkuutta, joka on ollut Latourin tutkimuksille ominaista. Nyt tuloksena on kunnianhimoinen mutta muodoltaan melko perinteinen tutkimus.

KORKEIN HALLINTO-OIKEUS

Ranskan oikeusjärjestelmä on edelleen pääosin sellainen, miksi Napoleonin hallinnon-uudistukset sen aikoinaan muokkasivat. Rinnakkain toimii kaksi systeemiä: *le judiciaire* ja *l'administratif*. Ensin mainittu säätelee yksityisjä rikosoikeutta, ja sen korkein instituutio on *Cour de cassation*. Jälkimmäisen eli *Conseil d'État*'n toimialaan kuuluu hallinto.

Latourin tutkimalla *Conseil d'État*'lla on kaksi tehtävää, jotka täydentävät toisiaan: se toimii hallinnollisena tuomioistuimena mutta tämän lisäksi auttaa ministeriöitä ja antaa neuvoa lakiehdotusten muotoiluun. Yhtäältä se toimii vain jälkikäteen, kun joku kantaja lakimiesten avulla pyrkii osoittamaan vääryyden tapahtuneen. Toisaalta se osallistuu jo etukäteisesti lakien laatimiseen: se huolehtii niiden läpinäkyvyydestä, kielellisestä täsmällisyydestä ja ym-

märrettävyydestä sekä muodon kunnioituksesta. Näin se pyrkii takaamaan mahdollisimman suuren oikeudenmukaisuuden mutta myös selkeän käsityksen lain luonteesta. Onnistuakseen tässä sillä on oltava asiantuntemusta kaikkien ministeriöiden toimialueilla.

Korkeimman hallinto-oikeuden työntekijät tulevat Ranskan keskitetyn koulutusjärjestelmän parhaista opinahjoista, valtaosa ENA:sta (*École Normale d'Administration*). Varsinaisen juridisen toiminnan ohella *Conseil d'État*lla on huomattava merkitys politiikan ja virkamieskunnan huippujen koulutus-, kohtaus- ja läpikulkupaikkana. Erityistä on, että monet sen jäsenistä ovat työskennelleet niissä julkisen hallinnon elimissä, joita he nyt kontrolloivat, ja myös tulevaisuudessa he siirtyvät niihin; jotkut saattavat myös työskennellä yksityisissä yrityksissä jonkin aikaa ja palata uudestaan hallinto-oikeuden virkaan. He eivät toki ole sekä tuomareita että tuomittavia samanaikaisesti, sen sijaan he kyllä liikkuvat näiden asemien välillä.

ASIAKIRJOJEN KIERTO JA PÄÄTÖKSEN KYPSYYS

Korkeimmalla hallinto-oikeudella ei ole taustanaan varsinaista perustuslakia. Sen tehtävänä on enemminkin täydentää *Code Napoléonin* pohjaavaa oikeuskäytäntöä, joka englantilaisen tapaan nojaa ennen muuta ennakkotapauksiin ja juttukohtaiseen harkintaan. Periaatteellisesti se puutuu vain vakaviin tapauksiin. Tästä seuraa, että päättäminen koostuu olennaisesti vakavuuden asteesta keskuste-

lemisesta: epäoikeudenmukaisuus jää tuomitsematta, jos juttua ei katsota niin vakavaksi, että se kuuluu korkeimman hallinto-oikeuden toimivaltaan. Rajoja ylläpitämällä taataan, että oikeus säilyttää toimintakykynsä eikä huku käsiteltävän aineksen tulvaan.

Latourin erityiskiinnostus kohdistuu istuntoihin *yhdessä kirjoittamisen* tilanteina. Korkeimman hallinto-oikeuden toiminta asiakirjojen kiertoon ja polveilevine keskusteluineen on olennaisesti tekstien muokkamista. Tapauksen käsittelyyn eivät osallistu ihmiset, joita ne koskevat, eivätkä nämä anna suullisia lausuntoja. Pitkissä jaksoissa Latour kuvaa yksittäistapauksia: kuinka oikeuden jäsenet keskustelevat kärsivällisesti ja päätyvät suosittamaan ratkaisua kysymyksessä pikkukaupungin vastuusta, kun sen torin pulut tuhoavat läheiset auringonkukkaviljelmät; miten toimia, kun aiempi ministeri on jättänyt allekirjoittamatta päätöksen, ja nyt tarvittaisiin uusi allekirjoitus, mutta uuden ministerin ei pidä tehdä uutta päätöstä; pitääkö vakavaan humerikokseen monta kertaa syöllistynyt siirtolainen karkottaa, kun tiedetään, että hänen alkuperäisessä kotimaassaan hänet telotettaisiin? Ehdotuksen pohjalta neuvotellaan lopullinen päätös ja sitä vastaava juridisesti sujuva muotoilu.

Latour kiistää yhteiskuntatieteissä yleisen tavan ajatella oikeutta silkan voimankäytön hienostuneena verhona, jonka takana toimisivat yksinkertaiset intohimot, eduntavotitelut ja ennakoasetelmat. Samalla hän kumoaa vastakkaisen kannan: oikeus ei ole myöskään pelkkää muodollista ajattelurakenteen seura-

mista. Hänen mielestään oikeuden tosi olemusta ei ylipäänsä tule etsiä sen käytännön takaa. Etnografia tuo esille mutkittävän järjeyden, jossa kohdataan niin valtapyrkimykset, ennakkoluulot, halu seurata muotoja kuin tahto ottaa yksityistapauksen moninaisuus huomioon ja todella tuomita oikeudenmukaisesti.

Lopullinen päätös ei toki synny irrallaan muusta maailmasta. Siihen vaikuttavat asianajajien taitavuus ja kunnianhimo, "ajan henki", poliittiset suuntautumiset ja lehdistön paineet. Samaten tapauksen etenemisessä esiin tulee sen rutiinoinaisuuden tai kiinnostavuuden aste. Tämä puolestaan voi juontua joko lakitekniikan hiomisen haasteesta, ajankohtaisesta poliittisesta keskustelusta tai tulevan päätöksen vaikutuksesta talouselämään. Silti Latour painottaa oikeuden itsenäisyyttä, sen erityistä tapaa sitoa yhteen asioita ja muodostaa näin juridisia kokonaisuuksia. Oikeuden toteutuminen vaatii kekseliäisyyttä. Tämä onkin tuomarien erityistaito: kyky ympätä toisiinsa kymmenet asiakirjat, lakipykälät ja aikaisemmat päätökset, yleinen mielipide ja hallinnon tehokkuuden vaatimus, luoda uudella yhteydellä näihin kaikkiin uusi merkitys mutta kuitenkin niin vähän siirtynyt, että lain kokonaisuus pysyy koossa.

Jutun ratkaisee periaatteessa instituutio yksittäisten jäsenten sijaan. Niinpä erityistapaukseen sopiva uusikin tulkinta perustellaan niin, että se näyttää suoraan juontuvan aiempien tapauksen korpuksesta ja tämän sisältämästä harkinnan historiasta. Lakia tai oikeuskäsitystä ei kui-

tenkaan noin vain “seurata”. “Tuomitseminen hallinto-oikeudessa [...] ei ole koskaan vain tapauksen tuomitsemista vaan aina myös *oikeuden tuomitsemista*, jossa juttua käyte-
tään oikeuden täsmentämi-
seen, jopa sen muuttamiseen”
(s. 115). Oikeuden kokonai-
suus pyrkii pysymään ehyenä
mutta liikkuu silti hitaasti.

Latourin mielestä oikeu-
den ydin on *epävarmuisissa*,
hitaassa punnitsemisessa, jos-
sa vaihtoehtoisten toimintata-
pojen koko valikoimaa yrite-
tään pitää esillä niin pitkään
kuin mahdollista. Esimerkiksi
tarkastajan asemaa Latour ku-
vaa “vapaaehtoisesti pysty-
teksi esteeksi” oikeuden kul-
kutiellä (s. 230), tarkoitukse-
naan taata, että yksimielinen
kanta ei kiteydy liian nopeas-
ti. “Oikeuden tasapainon on
pitänyt vavista, jotta se kyke-
nisi tallentamaan uskollisesti
oikeudenmukaisuuden” (s.
202-203). Ainoa keino päät-
tää riidat ja sanoa viimeinen
sana on hidias uudelleenkir-
joittaminen, asiakirjojen esil-
leottaminen ja sivuunpanemi-
nen, moninkertainen mah-
dollisten tulkintojen kartoitami-
nen tummiin pukeutuneiden
kollegoiden kesken. Tämä-
män sommittelemisen ja so-
vittelun takana ei ole enää
mitään korkeampaa tahoaa, ei
mitään suurempaa, vähem-
män horjuvaa – tai oikeuden-
mukaisempaa.

Latour painottaa, että yhtä
vähän kuin tiedettä voidaan
ymmärtää sanojen ja asioi-
den kertakaikkisena nokka-
kohtaamisena, oikeutta voi-
daan ajatella valmiin ongelm-
an ja yksiselitteisen arvos-
telman suhteena. Jotta oikeus-
laitokselle syntyy jokin käsi-
teltävissä oleva tapaus, vaadi-
taan monivaiheista valmistelua.
Ratkaisu ei synny mistään

puhtaasta oikeuden ulkoisuu-
desta, vaan sen perustana on
asiakirjojen “transsubstantiaa-
tio” (s. 72), niiden *kypsyttämi-
nen* päätöksen välineiksi.
Perinteisessä oikeusteoriassa
asiakirjat ovat sivuasemassa,
mutta Latourin mielestä ni-
menomaan ne ovat kiertäviä
viestikapuloita, joita seura-
amalla voidaan nähdä oikeu-
den syntyminen.

Mahdollisesti oikeuskäsit-
telyyn päätyvien papereiden
joukko on rajaton: kaikki mitä
erilaisimmat laput ja doku-
mentit, joita ranskalaiset tuot-
tavat tonneittain joka päivä.
Näistä aineksista instituutio
saostaa päätökset. Jo ennen
oikeusistuimeen saapumista
anomus tai kanne on muok-
kautunut monessa vaiheessa,
mikä on jättänyt siihen merk-
kinsä: paperin laatu, tekstin
hioutumisen aste, ehkä tun-
netun asianajajan nimi, leima
ja osoite. Talon sisällä asiakir-
ja numeroidaan, kansioidaan,
kopioidaan. Sen liikkumista
vastaavat liikuttajat: kirjekuor-
ret, mapit, hyllyköt, erityiset
työntekijät, osastot ja istun-
not. Nämä kaikki jättävät jäl-
kensä, vaikka kuinka pienen-
kin, lopulliseen päätökseen,
jota ei koskaan voisi tulla
ilman näitä loputtoman run-
saalta tuntuvia välityksiä. “Äl-
käämme kiirehtikö erotta-
maan, mikä näistä liikuttajista
kuljettaja ‘puhdasta’ oikeutta
ja mitkä liittyvät siihen vain
seuralaisina tai loisina” (s.
152).

Latourin mukaan “oikeu-
den voima” on välitysten ket-
jussa, jonka yhtäkään lenkkiä
ei voi sivuuttaa.

OIKEUDEN JA TIETEEN TOTUDET

Mitä tällainen tarkka oikeu-
den seuraaminen kertoo sen

suhteesta tieteesiin? Tätä tee-
maa Latour käsittelee luvus-
sa, joka on jo ehditty kääntää
englanniksikin (www.ensmp.fr/~latour/livres/ix_chap5.html). Siinä hän vertaa syste-
maattisesti *Conseil d'État*'n ja
pariisilaisen neurotieteiden
laboratorion käytäntöjä.

Tiedettä erottaa oikeudes-
ta ennen muuta se ulkoisuus,
jonka se tuo keskelle ja
jolla siinä on osittain ristiriit-
tainen asema. Yhtäältä tutki-
muksen kohde – rotta, neuro-
ni tai DNA – on viimekätinen
tuomari tiedekiistoissa: se ali-
tetaan kokeisiin, ja sen niissä
osoittama toimintakyky rat-
kaisee, mitä siitä ylipäänsä
voidaan sanoa. Toisaalta se
ei kuitenkaan ole tuomari,
sillä aina joku muu kuin se
itse puhuu sen puolesta: se
tarvitsee laboratorion, tieteilij-
jät ja julkaisukanavat asian-
ajajikseen. Tuottaakseen in-
formaatiota tutkimus trans-
formoi maailmaa. Tieteilijä
paloittelee, kuumentaa, lajit-
telee tai muokkaa kohdet-
taan, jotta saisi jotain kiinnos-
tavaa ja ennalta tuntematonta
näkyviin laboratorion laitteil-
la. Kokeiden avulla tutkijat
saavat maailman asiat yllättä-
mään heidät itsensä ja opet-
tamaan uutta. Tulosten pe-
rusteella muutetaan teoriaa,
joka puolestaan mahdollisim-
man uskollisesti sekä kuvaa
etäisyyden päästä yksittäista-
paukset että kertoo, miten
maailma on yleisesti. Tutki-
musraportista voidaan peri-
aatteessa johtaa takaisinpäin
ne elementit, joista se on
koottu.

Oikeudessa takaisinpäin
tulkintaa ei ole: lausunnosta
ei voi päätellä, mitä maail-
massa yleisesti tapahtuu. Oi-
keuslaitos ei periaatteessa
myöskään ylläty koskaan, sil-
lä sen käytännöt eivät tuota

tietoa maailmasta vaan siitä itsestään. Kun istunnossa esitellään juttu dokumentteineen, nämä transformoidaan nostamalla esiin juridiset kytkökset ja hankaluudet: erityistausta tarkastellaan nimenomaan lain kokonaisuuden näkökulmasta. Oikeus ulottuu “kaikkialle” mutta ei kuvaa asioita tai esitä kaltaisuutta. Sen sijaan se osoittaa vastuullisuuden ja velvollisuuden suhteita, jotka lähtevät oikeudesta ja päättyvät oikeuteen. Tuomareiden uskottavuus ei tule mistään heille ulkoisesta objektista, vaan heidän kyvystään kytkeytyä lain johdonmukaisuuteen ja osoittaa harkinnan luotettavuus.

Latour haluaa tarkentaa, että edes oikeuden käytäntö ei ole yksinkertaisesti “sosiaalista konstruktioita”. Päätös, *arbitrage*, ei ole sattumanvarainen tai mielivaltainen, *arbitraire*. Olisi selvästi erheellistä ajatella yhtäältä tieteitä yksinkertaisesti suhteessa todellisuuteen, jota ei voi mitenkään muuttaa, koska se vastustaa kaikkea manipulointia, ja toisaalta pitää oikeutta läpimuokattavana laitoksesta, joka voisi sanoa mitä tahansa, kunhan vain käytetään viimeisen sanan arvovaltaa. Tuomareiden kyvyttömyys “kertoa totuutta” ei seuraa liiasta sitoutumisesta ihmisten maailman satunnaisuuteen vaan siitä, että heidän tehtävänsä on ihan muu: tuottaa oikeutta ja ilmaista se niin, että se suhteutuu oikeuskäytännön koko voimaan ja pakottavaan painoon. Käänteisesti Latour korostaa – aiempien tekstiensä tapaan – että tiede kykenee puhumaan maailmasta juuri siksi, että se ei pidä maailmaa koskemattomana vaan koettelee sitä.

Toki niin tieteen kuin oikeuden käytännöissä ollaan aina jo uponneina teksteihin, jotka korvaavat maailmaa. Nämä kuitenkin tuotetaan keskenään hyvin erilaisilla tavoilla. Lähes kaikki oikeuden välineistö liittyy sanojen muokkaamiseen ja hallintaan. Niinpä sen tilat muistuttavat toinen toistaan. Kun oikeudessa asiakirjat ovat kaikki kaikessa, laboratoriossa puheen keskeyttää usein ele, joka osoittaa laitteilla aikaansaatuja ilmiötä ja sen esitystä mittareissa. Tutkijat liikkuvat neuronien, mikropipettien, kemiallisten kaavojen, kirjoitusten ja ulkoisten referee-lausuntojen välillä. Tieteellisen laboratorion tilat on yksilöllistetty sen mukaan, mitä laitteita niissä käytetään ja minkä alan asiantuntijat niissä työskentelevät.

Tiede ja oikeus myös yksilöivät harjoittajansa eri tavoin. Oikeushallinnon sisällä voi tuki kerätä mainetta, mutta kiinnostavatkaan tapaukset eivät kannata tuomareiden vaan asianosaisten nimiä. Mitä taitavampi tuomari on, sitä paremmin hän kytkee jo olemassa olevaan korpukeeseen omaperäisenkin ratkaisun niin, että juuri siihen laki näyttää aina tähänneen. Sen sijaan tieteessä koko ajattelutavan mullistaminen on kaikkein hienointa. Suurin kunnia on keksijän nimen jääminen koko kansan muistiin – kuten watti tehon yksikkönä, pastöroitu maito tai celsius-asteet.

Oikeuslaitos pyrkii takaamaan, että käsittelyyn osallistuvilla ei ole asian suhteen puolueellista kantaa eikä intohimoa. Siksi se ylläpitää epäilyä niin kauan kuin mahdollista. Asioiden tuleminen loppuunkäsittelyiksi on kuitenkin välttämätöntä oikeusturvan näkökulmasta. Juttuun

liittyvästä tiedosta tuleekin silloin kiistämätöntä, kun kiistely päätetään päätöksellä. Demokratiassa korkeimman oikeuden jälkeen ei ole enää ylempää ulkoisuutta tai yhteistä objektia, johon vedota.

Tutkiminen puolestaan ei pääty vaan vie asioita *eteenpäin*. Avoimena pitämisen sijaan laboratoriossa lähtökohdiana on kuitenkin kaikkien asioiden nopea varmistaminen: havainnot on saatu monta kertaa, vastaväitteet on ennakkoitu, parhaat erikoistuntijat on yritetty saada omalle puolelle, on valittu sopivimmat julkaisukanavat – ja silti lopullista tuomiota ei koskaan tule. Kun tutkimus on valmistunut ja muuttunut artikkeliksi, epäilemisen velvollisuus siirretään kollegoille ja tieteen kentälle. Objektien kautta kulkeva tie varmuuteen on aina avoin: periaattellisesti voidaan yhä uudestaan kyseenalaistaa kaikki kerätyt tiedot. Viimeinen sana jää sanomatta, mahdolliselle lisää tietämiselle jätetään tilaa.

Tärkeä syy siihen, että kansantajuisesti tieteilijöiden on oletettu kykenevän sanomaan “viimeinen sana” – mikä on oikeasti tuomarien kyky ja velvollisuus –, on ollut “asiantuntijuuden” korostuminen hallinnossa ja julkisuudessa. Latourin mielestä kuitenkin “asiantuntija ja tutkija ovat kaikessa toisilleen vastakkaisia”. Jälkimmäisen työ on nimenomaan muuttaa kaikki itsestään selvyydet tutkimuksen kysymyksiksi, avata mustat laatikot. “Kun asiantuntijaksi tulleella tieteilijällä luulotellaan olevan ‘valta yhdistää ja erottaa’, hänen käsiinsä annetaan sellainen suvereeninuden avaimet, joka ei kuulu kuin oikeudelle” (s. 252). Mikä tärkeintä, oikeus nojaa suve-

reeniuteen, jota se itse ei kykene luomaan. Sen sijaan ”vähittäminen suvereeniuden koostaminen” on Latourin mukaan varsinaisesti *politiikan* tehtävä. Jotta oikeuden voima ylipäänsä purisi mihinkään, se vaatii taustakseen edustamisen ja tottelemisen kehämäisen liikkeen. “[...] erehdytään välineestä, jos toivotaan juridisen liikuttajan kuljettavan auktoriteettia: päinvastoin auktoriteetin on jo oltava paikalla, jotta oikeuden oma työ voisi alkaa” (s. 290).

VERTAILEVA ANTROPOLOGIA JA KOKEELLISET KÄSITTEET

Miltä tieteen ja oikeuden suhteet lopulta näyttävät Latourin seikkaperäisen tarkastelun jälkeen? Serresin huomioihin nähden kaksi asiaa tuntuu tärkeimmiltä. Ensinnäkin tiede ja oikeus tuovat keskelteen kumpikin erilaisen ”kolmannen”, kiertävän ja muokattavan kohteen, jonka kautta ihmisten keskinäiset suhteet jäsenyvät ja muuttuvat. Toiseksi ne abstrahoiivat ja yleistävät toisistaan poikkeavien prosessien kautta. Latour painottaa kummankin itsenäisyyttä myös kohtaamisen tilanteissa, esimerkiksi silloin, kun oikeuteen pyydetään tieteilijän lausuntoa siitä, mikä on tieteellinen käsitys jostain ilmiöstä: oikeus pitää aina huolen siitä, että tieteellisellä tiedolla ei sen sisällä ole ratkaisevaa valtaa päätöksiin. Erot eivät kuitenkaan estä, etteivätkö tiede ja oikeus voi perustavasti kietoutua toisiinsa. Itse asiassa tämä on yleisesti se, miten Latour ajattelee kollektiivien syntyvän: ne ovat monen erilaisen kerääntymisen kerroksellisia kimppejä;

jokaisen kokoonpanon voi purkaa yhä pienempiin kokoonpantuihin osiin niin, että kokoonpanemiselle ei näy tulevan loppua millään tasolla.

Latour on siitä omintakeinen yhteiskuntatieteilijä, että ankarimmin hän haluaa kiistauttaa ajatuksen kaikkea yhdessäolemista kattavasta ”yhteiskunnasta”. Happamasti hän toteaa, että tässä sekoitetaan syy ja seuraus: sen sijaan, että nähtäisiin esimerkiksi oikeuden oma tapa takoa ja jähmettää erilaisia ihmisten ja asioiden kokoonpanoja, sitä yritetään selittää jollain ensisijaiseksi ja itseenäiseksi oletetulla ”sosiaalisella”. Tarkemmin lukien käy ilmi, että Latourilla on kyllä myös oma, positiivinen ymmärryksensä ”sosiaalisesta”, joka tällöin viittaa yhdistymisten, kiinnittymisten ja assosiaatioiden moninaisuuteen. Sitä hänen kiitkoilunsa ”sosiaalisen sosiologiaa” vastaan kohdistuu ennen muuta marxilais-durkheimilaiseen perintöön. Varhaisista pragmatisteista ja Tardesta hän sen sijaan kirjoittaa innostuneesti; eikä esimerkiksi Simmelin tapa tarkastella ”yhteiskunnallistumista” vuorovaikutuksena tunnu vieraalta Latourin muotoiluille – sillä ratkaisevalla erotuksella, että Latourin mielestä on tärkeää kehittää materiaalisen maailman asemaa näiden vuorovaikutusten aktiivisena osapuolena.

Latour ajattelee, että niin tiede, taide, uskonto, talous, tekniikka kuin oikeuskin syntyvät jokainen omat meta-kielensä. Silti ne eivät ole ”alajärjestelmiä” tai itseriittoisia kenttiä irti toisista. Oikeus ei ole tehty oikeudesta – yhtä vähän kuin kaasuputki on tehty kaasusta. Se on raken-

nuksia, ihmisiä, lauseita, pykälää ja vaikuttimia kokoa *tapa* kierrättää asioita, tapa lausua niistä arvostelmia.

Hyväksyttäköön, että oikeus on oma metakielensä. Mutta mikä asema silloin on Latourin *omalla* yleiskäsitteiden arsenaalilla? Hän nimitetään sanoo esimerkiksi, että kun tiede tuottaa informaatio-suhteita ja oikeus puolestaan synnyttää vastuullisen ja velvollisuuden osoittavia suhteita, ne ovat kaksi erilaista ”kiertämisen regiimiä” (*régime de circulation*, s. 235). Kuvatakseen näiden eroja hän käyttää myös toista samantyylistä, Foucault’n arkeologiselta kaudelta kalskautavaa käsitettä eli ”lausumisen regiimiä” (*régime d’énonciation*, s. 249). Tavoitteena on selvästi antaa välineitä, joihin perustaa vertailut. Näin kuitenkin toistuu Latourin töiden perusjännite: miten yhdistää seikkaperäinen etnografinen tutkimus hyvin yleiseen filosofiseen keskusteluun?

Lähtökohtaisesti Latour ei pyri luomaan perustaa moraalifilosofialle tai kysy, mitä laki, oikeus tai oikeudenmukaisuus on universaalisti ongelmina tai mahdollisuuksina. Silti hän päätyy tapaustutkimuksensa perusteella puhumaan hyvin yleisesti oikeuden luonteesta lausumisen regiiminä. Mukavaa tietysti on, että hän näyttää etnografian voivan johtaa muuhunkin kuin yksityiskohtien kanssa pipertämiseen. Silti sängen avoimiksi jäävät välitykset, joiden avulla tapaustutkimuksista kuljetaan yleistyksiin. Tässä suhteessa kuvaavaa on, että kun Latour käsittelee tieteen ja oikeuslaitoksen eroja, hän tarkastelee vain *luonnontiedettä* ja laboratoriotut-

kimusta. Voisi ajatella, että lakikäytäntöjä huomattavasti lähempänä olisivat filosofin tapa työstää käsitteitä tai miksei myös humanistinen tutkimus, jossa tekstuaalisista dokumenteista kootaan uusi teksti.

Kysymys ihmistieteiden luonteesta tulee esiin toista kautta, Latourin luonnehtiesansa omaa työtään antropologiana. Nyt hän ei kuitenkaan enää vertaa tätä oikeudenkäytäntöihin vaan pohtii sitä instituution toiminnan kuvaamisen keinona. Aiemmin etnologia on verrannut kulttuureja siten, että samalla se on heijastanut näille yhteisen taustan, kaikille saman luonnon. "Kulttuuristen" piirteiden joukkoon ei ole luettu tieteen objektiivisuutta, teknologian tehokkuutta tai talouden tuloksellisuutta, joita on pidetty luonnon tapaan universaaleina. Tämän aselman Latour tahtoo töilläään purkaa. Antropologinen ote ei tarkoita tarttumista ilmiselvimmän "kulttuuriseen", esimerkiksi viihteen kulutukseen tai huvittaviin jäänteisiin menneisyydestä kuten kansantaruihin, perinneasuihin ja sananparsiin. Etnografian tavoitteena ei ole myöskään nähdä *etäisyyden* päästä meidän käytäntöjämme, sillä tähän liittyyisi halu puhua "myytistä", "rituaalista" ja ylipäänsä "kulttuurista", jotka kaikki viittaavat johonkin järkevyyden ja edistyksen ulkopuoliseen. Jos vertailu ei ole kulttuurien vä-

listä, mitä sitten rinnastetaan toisiinsa? Latour vastaa: tarkastellaan elämänmuodot asettavien erottelujen joukkoa, heijastetaan "kontrastien leikkiä kontrastien leikkeihin" (s. 265). Vertailua ei voi tehdä jonkin liikkumattoman taustan suhteen, eikä se siksi voi merkitä rauhallista järkeilyä vaan "vaaralle altistavaa *neuvottelua*" (s. 265).

Latourin motto on: "Ei ole enää yhtä luontoa vaan luontoja tai paremmin sanoen maailman kehittelyjä" (s. 263). Luopumalla yhteisen luonnon oletuksesta hän ei ainoastaan ota etäisyyttä epistemologian ja antropologian totunnaisuuksiin vaan myös oppi-isäänsä Serresiin, jonka tiivistys *Luontosopimuksessa* on perinteinen: "Tuhat kulttuuria, yksi luonto". Latourin mukaan vain luontojen moninaisuuden ajatus mahdollistaa tieteen, teknologian, talouden ja oikeuden kautta rakennetun länsimaisen elämänmuodon tutkimisen. Hän väittää tieteen antropologian osoittaneen, että nämä eivät edellytä yhtä luontoa vaan monta. On kuitenkin mahdoton pitää tätä yhtään sen "todistetumpana" kuin ajatusta kaikille yhteisestä luonnosta. Miten tällainen kysymys ylipäänsä voisi asettua etnografisen – tai minkään muunkaan – tutkimuksen ratkaisutavaksi?

Puhe monesta luonnosta on sellaista filosofointia, että se välttämättä edeltää tutki-

mista tai tulee sen jälkeen. Harmi kyllä, nimenomaan *käsitteiden* asemointi Latourin töistä toistaiseksi uupuu. Niiden paikkaa voi kuitenkin ounastella parista suunnasta. Ensinnäkin voi väittää, että aiemmissa tutkimuksissaan Pasteurista ja Aramisista Latour oikeastaan työstää deleuzelaisittain "käsitteellisiä henkilöitä". Tämä ei kuitenkaan auta asemoimaan puhetta esimerkiksi "kollektiivista" tai "lausumisen regiimistä". Toinen vaihtoehto on ehkä tätä laajemmin sattuva – eivätkä siitäkään deleuzelaiset sävyt ole kaukana. Nimittäin Latour itse tuo toistuvasti esiin kriteerinä tutkimuksen laadulle konkreettisen toimivuuden ja koeltavuuden. Tässä voi olla avain myös hänen käsitteidensä lukemiseen: ehkä ne ovat ennen muuta *kokeita?* Kysymyksenä on, mihin käsite kykenee, kuinka laajalle se kantaa. Käsitteellisillä koetteiluilla katsotaan, millä uusilla tavoilla voidaan kietoutua maailmaan, mitä uutta siitä voidaan oppia – aivan kuten laboratoriodien kekseliäillä asetelmilla voidaan oppia uutta. Ja kun käsitteet eivät enää avaa näkemään asioiden moninaisia kokoonpanemisia entistä paremmin vaan lähinnä estävät uuden havaitsemisen, ne voidaan jättää sivuun. Tässä lienee myös syy, miksi Latour itse ei enää puhu "toimijaverkosta"...

Turo-Kimmo Lehtonen